

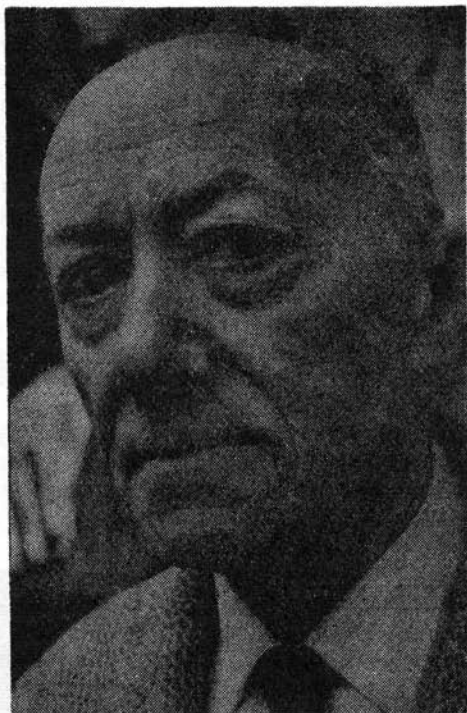
Köszöntő Farczádý Elek 80. születésnapjára

Egy-egy mozdulat vagy mozgássajátosság embereket őriz tudatomban. Elfelejthetetlenül. Hozzájuk fűződő érzelmeim is az őket jellemző mozdulat ritmusa szerint válnak megfogalmazhatókká. Lelküket látom mozgásukban. Apám szeme ároni áldásra emelt karjai közül tekint rám az idők végtelenjéből, Farczádý Elek pedig szálfa-tartásával épült be tudatomba. Úgy áll és úgy jár közöttünk ma is, hogy szikár termete mindig, minden pillanatban pontosan kilencven fokos szöveget zár be a földdel. E geometriai alakzatot derékszögnek nevezik közönségesen, sejtésem szerint éppen azért, mivel a földre merőleges emberi derék valószínűleg meg számunkra a legnyilvánvalóbban.

Nem voltam tanítványa, de mint a vásárhelyi kollégium diákja tudtam, hogy a szomszédos felsőkereskedelmi

iskolában tanítványai milyen tisztelettel és szeretettel veszik körül. Disztermünk karzatáról pedig szombaton esténként láthattam mint egyikét azoknak a líterátoroknak, akik a Kemény Zsigmond Társaság irodalmi estélyeit rendezik.

Első személyes találkozásom akkor esett vele, amikor az ötvenes évek legelején, harminhét évi tanári működés után elvállalta a marosvásárhelyi kollégium Nagykönyvtárából és a Bolyai múzeumból alakított Bolyai Dokumentációs Könyvtár vezetését. Mikor egy őszi reggel felkerestem a könyvtárban, s elmondtam, hogy Bolyai János kézirati hagyatékát szeretném tanulmányozni, kételkedően járatta végig rajtam tekintetét, s miközben már hozta is az első iratcsomót, csöndesen megjegyezte, hogy e fába már sokan belelörték a bicskájukat. Amikor délután három felé lejárt a kutatási idő, s ma-

gam is szedelőzködni kezdtem, annyit mondott, hogy már ez a néhány óras kitérés is meglepte, mert a kutatók általában egy fél óra alatt végeznek a Bolyai-kéziratokkal. Azt mondják, hogy nagyon érdekesek, de — sajnos — majd csak egy későbbi időpontban folytathatják tanulmányozásukat. Aztán többé arrafelé sem néznek. A következő években ez a kesernyés hangú megjegyzés sokszor segített át a munka nehezen.

A Könyvtár az ő vezetése alatt a tudományos kutatómunkának különleges melegségű, derűs otthonává lett. Nemcsak a kért könyveket és kéziratokat kapta meg itt az ember, hanem az ügyét, munkáját felkaroló segítő-készséget is tapasztalhatta. A Farczády Elek meghonosította hangulat nyugalomba vonulása után is megmaradt.

A nyomdokába lépett fiatalabb nemzedék megtanulta tőle, hogy könyvtáros és kutató szövetséges együttműködése milyen nagy hasznára lehet a tudományos életnek.

A fiatal francia—latin szakos tanár maga is tudományos pályára készült. Mint az Eötvös-kollégium tagja, majd mint a Sorbonne ösztöndíjasa és az École Nationale des Chartes hallgatója a szakmai felkészülés legirigylésre méltóbb lehetőségével élhetett.

Első írásai, köztük az erdélyi vajdák igazságszolgáltatási hatásköréről írt doktori értekezése egy széles ívű tudományos pálya kibontakozását ígéri. Közben két világháború szakad az emberiségre, s vagy három évtized úgy telik el, hogy a tudományos műveket számon tartó bibliográfiák alig említik Farczády Elek nevét. Ezek az idők a középiskolai tanárai. Le ne értékeljük őket! Emberi jellemek százai viselik magukon a tanár keze nyomát. Ha köszöntésére összegyülnének tanítványai, városának legnagyobb termében sem férnének el, s bizonyára a legszivesebben a Somcsutó árnyas fái alatt vallának meg, hogy tudásban és emberi példában mit kaptak tőle.

No de ebben, a pedagógiai sikerekben gazdag életszakaszban is ott élt benne a vágyakozás a tudományos munka iránt. Ezt bizonyítja az ötvenes években fölbuzgó alkotó lendülete. Mert nemcsak ideális tudós-könyvtáros volt, hanem maga is szenvedélyes kutató, aki kiváló, sőt szenzációt keltő művekkel lépett a nyilvánosság elé.

Az ötödik magyar nyelvemlék, a Marosvásárhelyi sorok felfedezése a Koncz-kódexben, a reá bízott könyvtár múltját feltáró kutatások, a régi Marosvásárhely művelődési életével, műemlékeivel foglalkozó tanulmányok, iskolatörténeti bűvárlatok jelzik ennek a tudományos Őszikék-korszaknak legfontosabb állomásait. S ha ma friss alkotóerővel azt tervezi, hogy visszakanyarodik ifjúkora kedvenc témájához és kiadja Bethlen Gábor külpolitikájára vonatkozó, 1912-ből való párizsi anyaggyűjtését, voltaképpen egy hosszú tudományos életpálya belső szintetizálásának lehetünk a szemtanúi. Ifjúkori álmok bűvópataka tör a felszínre. S amikor a fiatalos akarást megtetézi évtizedek bölcs élettapasztalatával, arra is példát nyújt a fiataloknak, hogy az élet értelmét a közszolgálatban kell keresni.

Azoknak a nevében köszöntjük 80. születésnapja alkalmából e hasábkon, akik múltunk feltárását nemcsak szakmájuk szerint reájuk háruló feladatnak, hanem eszméikből következő belső szükségletnek tekintik. Nem kívánhatunk mást, mint jó egészséget s erőt eltervezett munkái bevégzéséhez; legyen továbbra is élő példája körünkben annak, hogy az egyenes tartású ember dereka a földdel pontosan kilencven fokos szöveget zár be. Se többet, se kevesebbet!

Benkő Samu

Hatalmunkba keríteni a világot...

Nemhiába írták fel a régi görögök a delphi templom homlokzatára: gnothi seauton — ismerd meg tenmagadat. Nagy életigazságra figyelmeztet ez a bölcs mondás. Mert gondoljuk csak meg, önismeret, önértékelés nélkül az ember nem is lehetne társas lény, el sem indulhatott volna a szocializálódás útján. Hiszen csak akkor élhetjük bele magunkat a másik ember érzélem- és gondolatvilágába, örömébe, fájdalomába, ha mindezt saját élményeinkkel, tapasztalatainkkal vetjük egybe. Analógia nélkül nem azonosulhatnánk az embertársak gondoljaival, bajaival, vágyaival, törekvéseivel, erkölcsi nézeteivel. Persze, az önismeret nem egyszer s mindenkorra adott, véglegesen lezárt valami, hanem folyamat, amely a külvilág megismerésének, a társadalmi szerepek, a kultúra rendszerének elsajátítási fokától függően bontakozik ki, mélyül és árnyalódik. Ezért mindig befejezetlen, örökös munkálkodás az önmegvalósításért, a személyiség gazdagításáért.

S ha az egyén számára életbe vágóan fontos az önmegismerés, mennyire döntő jelentőségű a nagyközösség, a nemzet, nemzetiség szempontjából. Társadalmi sikon még kötelezőbb tudnunk, mint az egyes ember esetében, hogy történelmileg merre tartunk, hogyan vesszük figyelembe a fejlődés objektív törvényeit, miként és milyen irányba mozgósítjuk erőinket. A tudományos társadalmi önismeret alapján kell számba vennünk, hogy a szocialista építés különböző szakaszaiban milyen gazdasági, művelődési, erkölcsi problémákkal találkozunk, milyen előre nem látott buktatók állják utunkat, milyen új jelenségekre kell magyarázatot találnunk.

Társadalmi önmegismerésünket, szociológiai gondolkodásunkat hivatott elmélyíteni a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiája. A nemrég megtartott alakuló gyűlés résztvevői a párt főtitzkárának küldött üzenetükben a társadalmi jelenségek alkotó elemzésére, a mérész és eredeti gondolkodásra kötelezték el magukat, s egyben hangsúlyozták, hogy felszámolják a felületesség, a megcsontosodás és merevség minden mozzanatát a társadalomtudományi kutatásban.

A realista társadalomszemlélet minden híve csak örömmel köszönheti ezt a fogadalmat. Valóban, a szociológiai kutatások csak akkor szolgálhatják hatékonyan a társadalmi önismeret ügyét, ha új csapásokon indulnak el, ha — Nicolae Ceauşescu elvtárs szavaival — „a problémákat bátran megragadják, s a véleményeket marxista—leninista álláspontunkról... szabadon egybevetik“. Természetesen nem elhanyagolható kérdés: társadalomtudósaink mit kutatnak? Az élet lényeges jelenségeit-e, avagy időt és energiát pazarolnak harmad- és negyedrangú, vagy minden felmérés, vizsgálódás nélkül is evidens problémák vizsgálatára?

Ohatatlanul felmerül még egy másik kérdés is. Vajon a társadalmi gondolkodás gyorsabb ütemű kibontakoztatására elég-e a munka- és időigényes szociológiai szak kutatás? Nem kellene-e a szociográfiának, riportnak nagyobb feladatot vállalnia a valóság feltárásában, nem szolgálhatná-e illő módon a társadalmi megismerést? Igaz, egyesek úgy vélik, hogy csak a konkrét szociológiai felméréseknek, az interdiszciplináris vizsgálódásoknak van tudományos értékük. Talán nem tévedek, ha kétségbe vonom ez állítás meg-

alapozottságát. Az ankét, az interjú, a külső és belső megfigyelés, a monografikus felmérés tudományos értéke — ha megfelelő felkészültséggel és korszerű technikával végzik — vitathatatlan, s az idevágó kutatások nélkül a társadalmi önismeret tökéletesítése elképzelhetetlen. De legyen szabad emlékeztetnem arra, hogy Szalai Sándor akadémikus, a nemzetközi tekintélyű szociológus véleménye szerint az alaposan dokumentált riportnak is van tudományos értéke. (Jó példa erre Egon Erwin Kisch riporteri munkássága.) Hadd tegyem mindjárt hozzá, csak annak a riportnak, amelynek szerzője nem éri be a felszíni kapirgálással, hanem képes a lényegig hatolni, és felfedező kedvében a jelenségek társadalmi origójára is kíváncsi. Ehhez viszont szociológiai fogantatású gondolkodás, realista látásmód szükséges, és a mives íráskészségen kívül felderítő szenvedély, a konformizmust félrevető honpolgári bátorság.

Erdemes ezt hangoztatni, mert közgondolkodásunk csak akkor lehet szociológiai töltetű, ha társadalomtudósaink mellett — s az ő munkájukat kiegészítve — napisajtónk, hetilapjaink és havi folyóirataink az eddiginél jóval határozottabban igénylik szociografikus hajlamú íróink, riportereink csatasorba állítását.

A feladat nem kicsiny: százezrek és milliók mindennapi közgondolkodásában kell meggyökereztetni a valóságot pártos szigorral elemző látásmódot.

Hogyan is mondta Dürrenmatt? „Írni annyit jelent, mint a nyelv erejével hatalmunkba keríteni a világot.“

Mozgósítsák hát agyukat-szívüket írástudóink, s a toll erejével vegyék birtokukba a társadalmi valóságot.

Lázár József

Variációk egy témára

(Szervátiusz Tibor Dózsa-változatai)

Szervátiusz Tibor fejlődésében döntő jelentőségük van a témáknak. Hangsúlyozott szerepet kapnak a művészi én megnyilvánulni-tudásában. Konkrét-ságukban is elvonttá, szellemivé, szimbolikussá válnak, s úgy kísérik végig a művész fejlődését, mint az önmegvalósulási szándék nagy próbatételei. Mint az öntörvényűség szűkreszabottságában szélesre tárulkozó lehetőségek. A művész arcvonásainak hordozói.

A modern művészetben eléggé háttérbe szorul s mind elvontabbá válik a téma. Legtöbbször csak a lényegre szorítkozik, s lesz Léte, Élet vagy Halál, esetleg Harc, Küzdelem. Szervátiusz Tibornál, úgy tűnik, több a konvenció, hiszen ő konkrétabb témákhoz kapcsolja mondanivalóit (Dózsa, Petőfi, Krisztus). De ez csak látszat. A megválasztott konkrétumok tartalmukban nála éppoly általános érvényűvé s így elvonttá válnak, mint az említett témák. Sőt, bizonyos értelemben még tágabbá. Hiszen, ha ezt a témát választaná: Halál, bizonyos mértékig megkötné a kezét. A Dózsa-problematika viszont magában hordja a lehetőségét akár a hősiesség, akár az életért való küzdelem, a szenvedés, a megpróbáltatás, a förradalmiság, keserűség, becsapottság és még sok probléma,

ezer árnyalat ábrázolásának. Nem valami hagyományos elkötelezettség, kötöttség terhét veszi tehát magára, hanem éppen ellenkezőleg: így ad szabad teret teljes lelkülete megnyilvánulásának. Így szabadítja fel — épp a kötöttség révén — önmagát, hogy azt, és csakis azt mondja el, amit az adott téma-komplexumba akkor, fejlődésének, pályájának abban a korszakában törvényszerűen beleláthat, beleérezhet, behihet.

A Dózsa-téma csak egyike a művész visszatérő problémáinak. Épp annyira foglalkoztatja az Ady-komplexum is, s újabban kezd melléjük nyomulni a Krisztus- és a Petőfi-látomás. De valószínű, hogy nem fog megállni az eddigi egyetlen Bartók-portrójánál vagy a két Móricz-fejnél sem. Mint „témák” számára még kiaknázatlan életérzés lehetőségét hordják magukban...

Első Dózsját 1953-ban, IV. éves főiskolai hallgató korában készítette. A népvészért ábrázolta, amint kezében karddal áll. Itt még hagyományos a témához való viszony, nagyobbára igazodik az akkori idők igényeihez. A második változatról is — mely vázlatban maradt — nagyjából ezt mondhatjuk el. Emlékműnek tervezte, a lóháton ülő vezér eskütelét szándékozott ábrázolni, meglehetősen konvencionálisan. Mesterségbeli probléma — lovas emberi alak — megvalósítása. Valami kevés, az 50-es évek realizmus-igényében fogant mondanivalóval... Főiskolai diplomamunkának szánta. S mert nem kapta meg hozzá a beleegyezést, akkor kezdte igazából foglalkoztatni a „téma”.

— Nagyon el voltam keseredve, egy délelőtt mintáztam meg az ülő Dózsa első változatát — emlékezik a művész. — Majd konkrétabb formát adtam neki. A trónuson ülő Dózsját ábrázoltam, amint összeszorított szájjal viseli el sorsát.

Szenvedélyes erejű, rendkívül expresszív munka ez a terrakottában megfogalmazott szobor. Valóságos bálvánnyá, a csapásokat elviselő hőrosszá magasodik, amint ül hatalmasan feszülő, belső robbanástól telített nyugalmával, s a két karját eltorzult arccal marcangolják melléje omlott parasztjai.

Rodin ábrázolt néha ehhez fogható nyers realitással.

1956—57-től új korszaka indult ábrázoló művészetének.

— Megpróbáltam minden témának csak a fejét venni. Egyetlen arcba akartam sűríteni a lényegét.

Így lett az 55-ös ülő Adyból 56-ban az első Ady-fej, s ugyancsak ekkortájt formálódott meg az első Dózsa-fej is. S velük párhuzamosan egyre-másra születtek, nagyobbára fából, de néha kőből is, a parasztfejek. Mintha Dózsa népét ábrázolta volna bennük...

Kezdetben reális szemléletű fejeket faragott, részletekbe menő aprólékossgal. De itt már a kifejezésen van a fő hangsúly. Aztán — épp a még élesebb kifejezés érdekében — síkok közé zárt formákat alkot, elhagyja a részleteket, s csak a lényegre szorítókozás jegyében bontja ki a vonásokat. Ekkor keletkezett Dózsját keménynek, határozottnak mutatja. Ember ő, aki szenved. Fején ott a tüzes korona. (Egyébként ez az első tüzeskoronás változat.) De a szenvedések nem törték meg. S fájdalomában a meg nem bánás, a sorssai dacolás keserű példaképévé lett.

A 60-as évek elején még inkább a lényegre törve legömbölyödnek a formák, s a síkok helyét csiszolt simaságú felületek veszik át. Saját vallomása szerint nem érdekelte a portré-műfaj, de hozzáteszi: „mégis műveltem... ezek tulajdonképpen nem portrék, legalábbis a jelentés hagyományos értelmében. Szobrok. S ha a szobor szerencsés, úgy hosszú csinálás után és koptatás után

olyan lett, mintha úgy keletkezett volna, a kö maga Adynak, Móricznak, Bartóknak született volna az idők geológiai folyamataiban“ (Kritika, 1965. 9.).

A csiszoltság, a simaság mögé bezárt arcok szfinx-szerűvé lesznek, bennük kísérli meg a művész az alkotás örök törvényének megvalósítását: miként lehet a legkevesebb eszközzel legtöbbet elmondani. Úgy kifejezni, hogy a forma szinte feledtesse, kendőzze a felszint, s csak onnan bennről, a lélek mélyéről fesszüljön valami sejlő szépség, értelem, drámaiság és erő.

Közben fémdomborítással is kezdett kísérletezni. A felületmegmunkálás vibránsabb eljárásait próbálja ki fémben és fában. Reliefszerűen ábrázol, s úgy visz bele apró játékokat a felületképzésbe, hogy a nagy egységet továbbra is megtartja. Két Dózsa-fej őrzi ennek a korszaknak az emlékét. Egy drámai hatású és egy beszorítottabb. Mindkettőre fémből applikálja a tüzes koronát szimbolizáló gyűrűt. A gyökércsonkok a korona felett mintha lángnyelvek lennének. Torz megtestesítői a szenvedésnek. Ez a Dózsa már nem a sorssal való szembeszegülés szimbóluma. Hanem maga a sors. A beteljesedettség. A szenvedő lét ijesztő ágaskodása. Ez már nem is Dózsa, hanem a sokat megért, ezerszer és ezerszer megtépzott, újabb és újabb szenvedésekbe sodort emberiség vádló arca. Egy nagy művész győtrött szembenézése a világgal...

De Szervátiusz Tibor még ezzel sem mondta ki a végső szót. A téma továbbra is él.

Az utolsó fél évtized alkotópályáját fémkorszaknak is lehetne nevezni. Hegesztő eljárással alkotja újabb szobraiit. Kis absztrakciókon kezdte, majd mind igényesebb és igényesebb feladatokat oldott meg.

— Amikor a hegesztőpisztolyt vettem, kísérleteztem, mit lehet. Fokozatosan találtam meg a magam területét, amit egyéninek érzek — vallja erről a szakaszáról.

Szamosújvári szökökútfiguráin még csak pozitív formákat alakít. Egyéniségét akkor kapja meg igazán, amikor kezdi variálni a pozitív formát a negatívval. Bámulatos expresszív hatásokat ér így el. Drámai liktetést visz az elvont formába. Csontváz-realizmussal. Idegszál-vibrációval.

A fém-Krisztus valóra váltott mű. Mind méreteit, mind mélységét tekintve monumentális alkotás. S most melléje magasodik a másik.

Dózsa.

Az értelmetlen szenvedés sugárzik a félig-kész szobor arcáról. Ágaskodnak a miértek. A kérdőjelek és felkiáltójelek. Lét és nemlét viaskodik ebben a monumentális figurában. Lógó húscsafatok, szétálló bordák, tragikus harsogás.

A keresztrefeszített Krisztus mellette nyugalmat áraszt. Zárt beletörődést. Megkérdeztem Szervátiusz Tibortól: merre tovább?

— Ez, amit most csinállok, olyan hatalmas munka, hogy egyelőre nem is gondolkozom új kompozíciókon... Mindkét irányban szintetizáltam az elképzeléseimet, s szándékozom majd folytatni ezt is és azt is... De hogy a drámaiságot miként tudom tovább fejleszteni, tovább fokozni, arra kíváncsi vagyok jómagam is...

Gazda József